

Министерство образования Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Ээрбекская средняя общеобразовательная школа имени Оюна Кавааевича Оолака
муниципального района «Кызылский кожуун» Республики Тыва

Согласована

заместителем директора по ВР

Сенги Сенги С. Н./

протокол № 1 от

«25» 08 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по внеурочной деятельности

«Номнун оннуктери»

1 «в» класса

на 2022-3023 учебный год

Авторы: Ш.С.Сат, Н.Ч. Дамба, Н.М. Ондар.

Учитель начальных классов:
Куулар Ай-Суу Сергеевна

Тайылбыр бижик

Бо программаны А.А.Алдын-оол, А.Д.Иргит, С. Ч.Иргит «Бодун номчу», Кызыл, 2020 ч. номунга 1 класстарның номчулга кичээлинге таарыштыр тургускан. Бо класстарда өөренип турар уругларның билиг мергежилиниң бедиин барымдаалааш, бердинген темаларга немелде материалдарны киирген. Ол ажылдың кол угланышкыны уругларның чугаазын сайзырадыры, ниити билиин бедидери, өөренип турар чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, номчулгага сонуургалын оттурарынга өөреникчилерни чаңчыктырып сайзырадыр.

Программаның кол угланышкыны дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган.

а) Уругларны чечен чогаал оранынче углап, сөстүн уран чурумалдыг овур-хевирин дамчыштыр сөзүглелдин долу болгаш делгем утка-шынарлыын хөй талазындан угаап билип алырынга дузалааар;

б) Чечен сөстүн чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бүгү-ле чараш чүүлге хандыкшылдыг, ону шын үнелеп билир кылдыр чаңчыктырар уjurлуг;

в) Номчаан чүүлүнүн утказын шиңгээдиринден ангыда уругларның ниити билиинин деңнелин делгемчидеринин дуржулказын байыдар болгаш амыдыралга оларның мөзү-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;

г) Чечен чогаалды уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар күзелин боттандырар.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга бот-боттарынга негелдени, шынчы ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, күш-ажылга кириштирер сорулгалыг.

Класс бүрүзүнге номчулга кичээлиниң 30-35 минутазын чогаалды номчуурунга болгаш сайгарарынга, а кириилде беседага, словарь ажылынга сөзүглелдин уткузын илередиринге херек. Сөзүглел-биле ажыл бир класстан өске класстан чоорту нарыдап чоруп орап.

Берге эвес сөзүглелди литературлуг шын адаанын езугаар, медреселдиг шын аянныг чүгүртү номчуур.

Номчулганың темпизин шын сагып билир. Чыл төнчүзүнде таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени бир минутада 30-35ден өрү сөстөрни номчуур.

Тыва дылдың лексика болгаш фонетика талазы-биле эге билигни алыры. Шын номчулга болгаш бижилгеге чаңчыктырып, ийи болгаш оон хөй кижилер аразынга чугаалажышкынынга киржир;

Чаңгыс кижиниң сагыш-сеткилин илереткен чугааны тургузар болгаш бичии хемчээлдиг шинчилел болгаш медээ сөзүглелдерни бижиир. Тыва дылга хумагалыг болур, сагыш-сеткилинден ооң арыын онзагайын үнелеп, камнаарынга харысалгалыг болур.

Тыва дылынга сонуургалын оттурар болгаш бодунун чугаа домаан сайзырадырга чүткүлүн бедидер. Эге школага тыва дыл болгаш номчулга өске эртемнерни өөрениринге болгаш уругларның коллективке ижиктиреринге эң-не кол черни ээлеп турар. Өөреникчилерниң кичээлге болгаш кичээлден дашкаар ажылдарга киржилге:

1. Дыңнап тургаш, адаар:

- ☐ башкының берген үлегерин өттүнүп үннү шын адаар;
- ☐ сөске үннүн туружун шын илередип, тода адаар;
- ☐ эжеш ажык эвес үннерниң ылгалын тода адаар;
- ☐ узун, кыска, өк-биле адаар ажык үннерни онзагайлап адаар;
- ☐ үлегерлээн болгаш словарь сөстөрүн дыңнап адаар.

2. Бөлүктөл ажылы:

- ☐ эге болгаш сөөлгү үннериниң аайы-биле сөстөрни бөлүктээр; бердинген үнге сөстөрни шилип тывар;
- ☐ дөмей уткалыг сөстөрни бөлүктээр;
- ☐ узадыр адаар ажык үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;

- ☐ өк-биле адаар ажык үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;
 - ☐ үнү биле үжүү дең сөстөрни бөлүктээр;
 - ☐ үжүү хөй, үнү эвээш сөстөрни; үнү хөй, үжүү эвээш сөстөрни бөлүктээр;
 - ☐ бижири чаңгыс дүрүмгө чагыртыр сөстөрни бөлүктээр;
 - ☐ эжеш ажык эвес үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;
 - ☐ тема аайы-биле бөлүктээри: ногаа аймаа, ыяш аймаа, хеп аймаа, сава, аыш-чем дээш оон-даа өске.
3. Хайгаарал ажылы:
- ☐ башкының номчаан шүлүүндөн бердинген үн кирген сөстөрни тывар,
 - ☐ Сөзүглелге дөмөй уткалыг сөстөрни ажыглаар
 - ☐ Сөзүглелден медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын тывар;
 - ☐ Сөзүглелден хуу аттарны көргүскен сөстөрни тывар;
4. Хевирлеп - дүрзүлээр ажыл:
- ☐ дорт чугаалыг домакты дүрзүлөп чуруун шыяр;
5. Деңнээри:
- ☐ бердинген дүрзүгө тааржыр сөстөрни тывары;
 - ☐ номчаан сөзүнгө дүүштүр чурукту дөмөйлээр;
 - ☐ үн болгаш оон үжүүн деңнээр;
 - ☐ улуг болгаш бичии үжүктөрнүн бижээнин деңнээр;
 - ☐ үлегерлиг бижилге биле өөреникчинин бижээнин деңнээр;
 - ☐ домак биле сөстү деңнээр;
6. Хынаары:
- ☐ бөлүк аайы-биле бодунуң ажылын хынаар болгаш үнелээри;
 - ☐ частырыгларны тыпкаш, ону эдер, слог бүрүзүндө ажык үннернин барын хынаар;
7. Тайылбырлаары:
- ☐ узун, кыска болгаш өк-биле адаар ажык үннерни шын адаарын, оларның туружун, дүрзүгө көргүзүп тайылбырлаар;
 - ☐ чымчак болгаш кадыг демдектернин уjur-дузанын тайылбырлаар;
 - ☐ улуг үжүк-биле бижиир сөстөрнүн дүрүмү;
 - ☐ сөстү слогтарга чарарының дүрүмү;
 - ☐ сөстүң дорт болгаш доора утказын тайылбырлаар;
 - ☐ чаңгыс аймак кежигүннерлиг домакты шын бижииринин дүрүмү.
8. Шинчилээри:
- ☐ сөстөрни слогтарга чарары, сөстө каш слог барын тодарадыры, бердинген слогтарга тааржыр сөстөрни тывары (□-□-□ мал-чын-нар);
 - ☐ чурукка ат тыпсыр;
 - ☐ домактын эгезин, төнчүзүн утка-аайы-биле эде тургузар;
 - ☐ номчаан сөзүглелинде кандыг болуушкуннар болуп турарынга хамаарышкан салдырган айтырыгларга харыылаар;
 - ☐ сөзүглелдин кол утказын чугаалаар;
 - ☐ сөстөрнүн утказының аайы-биле (чүвелерни көргүзүп турар сөстөр, чүвелернин ылгавыр демдээн көргүзөр сөстөр, чүвелернин кылдыныын көргүзөр сөстөр) шинчилээр.
9. Номчулга:
- ☐ слогтап номчуур;
 - ☐ бодунуң иштинде номчуур;
 - ☐ химиренип номчуур;
 - ☐ рольдап номчуур;
 - ☐ бижик демдектерин сагып, домактарны аянынг номчуур
 - ☐ шиижидип ойнаары;
 - ☐ хевирин өскерткен домакты азы сөзүглелди эдип номчуур.
10. Дүжүрүп бижилге:

□ башкының бижээн үлегеринден дүжүрүп бижиир; □ парламал болгаш бижимел сөзүглелди дүжүрүп бижиир;

□ бердинген даалга-биле сөстөрни болгаш домактарны дүжүрүп бижири;

□ хевирин өскөрткөн сөзүглелди эде тургуспушаан бижиир.

Өөреникчилерниң номчулга талазы-биле алган билиглеринге, мергежилдеринге, чаңчылдарына кол негелделер

1-ги классты доозуп турар уруглар төрөөн дылының бүгү үннерин болгаш үжүктөрүн, оларның кол ылгалын билген турар.

Өөреникчилерниң кол мергежилдери болгаш чаңчылдары: сөстөрдө үннерни ылгап, оларның туружун тодарадып билир; ажык, ажык эвес үннерни болгаш үжүктөрни, кыска, узун ажык үннерни болгаш үжүктөрни бот-боттарындан ылгап билири; домактарның болгаш сөстөрниң анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан сөстөрни ылгап тывар; улуг болгаш биче үжүктөрни шын, чараш, тода бижип билир; бижимел болгаш парламал шрифт-биле бижиттинген сөстөрни, домактарны иштинде слогтап адап ора, шын дүжүрүп бижип; адаары болгаш бижири дүүшкөк 3—4 берге эвес сөстөн тургустунган домактарны адап бээрге, үжүктөр кагбайн шын бижиир; домак эгезинге улуг үжүктү бижири; сөөлүңгө улуг секти салыры.

Нарын эвес сөстөрни слогтавайн чүгүртү номчуп, оларның шын, медреселдиг, аянның болурун сагыыры; сөстөрни тода адавышаан, домак сөөлүгө интонацияны, домактар аразына паузаны кылыр; башкының номчаан азы чугаалаан чүүлүн кичээнгеилиг дыңнаар болгаш утказын сактып алыр; номчаан чүүлүңгө хамаарышкан айтырыгларны харыылаары

болгаш башкының дузазы-биле оон, кол утказын илередири; ону кезектерге чарары; сөзүглелди иштинде номчааш, утказын билип алган шаа-биле чугаалап шыдаар; номчаан номнарының адын, авторун шын адап билир;

доктаадып алган шүлүктөрүн аянның чугаалап билир; номчулганың негелделерин болгаш шынарларын шын сагывышаан, номчуурунун, темпизин дүргедидип шыдаары; чыл төнчүзүндө номчуурунун, дүргени 1 минутада 25—35 хире сөс; сюжеттиг чуруктар-биле харылзаалыг чугаа тургузары.

Номчаан номнарының авторун, адын шын сактып ап, 5—8 хире биче хемчээлдиг шүлүктөрни шээжи-биле аянның чугаалап билир. Бижик демдектерин (. ! ?) барымдаалап домактарны шын номчууру; оларның аразына үн доктаашкынын кылып билир.

Сюжеттиг болгаш темалыг чуруктарны көрүп тургаш, 3—4 домактан тургустунган харылзаалыг аас-даа, бижимел- даа чугааны тургузуп билир.

Долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус-биле таныжылганың түңнелинде өөреникчилер дараазында кол-кол билиглер болгаш чаңчылдарны чедип алыр: чурттап турар республиказының болгаш найысылалының адын билир; кудумчу кечериниң, транспорту оюп эртериниң, кудумчуга чадаг кижилерниң оруктарга чоруур чурумнарын, өрт болдурбазының чамдык дүрүмнерин сагып билир; чылдың янзы-бүрү үелеринде агаар-бойдустун, онзагай демдектерин эскерип билир; чурттап турар черинде чанар болгаш кыштаар элээн каш куштарның аттарын билир; оларны ылгап шыдаар.

Чараштыр бижилге

Улуг болгаш бичии үжүктөрниң кезектериниң аттарын болгаш бижиириниң дөмөйлөшкөөн барымдаалап дараазында чурум ёзугаар бөлүктөргө чарар.

1—4 класстарга класстан дашкаар номчулга.

Класстан дашкаар номчулга — уругларны чечен чогаалга хандыкшыдарының бир аргазы, литературлуг номчулганың чарылбас кезээ.

Класстан дашкаар номчулганың кол сорулгалары өөреникчилерни уруглар чогаалы-биле таныштырбышаан, номга ынак болурунга кижизидер; уран чогаал дамчыштыр угаан-билииниң ниити деңгээлин бедидер; эстетиктиг мөзү-бүдүжүн хевирлеп, ниити сайзыралын чедип алыры; сагыш-сеткил культуразын бүгү талалыг байыдары болур.

Номчулга өөреникчининң назы-харын, амыдыралчы дуржулгазын шыңгы барымдаалаар болганда, номчуурунга сүмөлөп турар номнар шын шилиттинген турар

ужурлуг. Уругларның номчулгазын шын, системалыг, ажыктыг кылдыр чорударынга башкының медреселдиг шилилгези албан негеттинер. Кол черни улустуң аас чогаалы, тыва чечен чогаал, орус болгаш өске-даа хөй национал улустуң чогаалдары, даштыкы классика ээлээн турарын чугула деп сүмелеп турар.

Тыва улустуң аас чогаалының эң-не дээрe үлегерин эге класстарга өөредип тура, ук чогаалдарда улусчу чаңчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чаңчыктырар аргаларны ажыглаар. Програмада айыткан кол-кол темалар, чогаалдың хевирлери, авторлар, чогаалдардан аңгыда, класстан дашкаар номчулгага кайы авторларны, кандыг номнарны, чогаалдарны сүмелээри башкыдан улуг хамааржыр. Ооң-биле чергелештир башкы уругларның кандыг чогаалдарга сонугалдыын, ук чогаалчының амгы үе-чадада, ниити литературада ээлеп турар туружун, ролун барымдаалап көөрү база чугула.

Уругларны школа-биле болгаш школачы амыдырал-биле таныштырар болгаш өске-даа ажылдакчыларны танып, оларның ажылын хүндүлөп билиринге чаңчыктырары.

Бодун төлептиг алдынып билири. Бодунуң болгаш өскениң үезин үнелээри. Каржы болбас. Улуг улусту хүндүлөп, бичии кижилерни кээргеп, чаптап билири. Хире-шаа-биле дузазын чедирип, ачы-буянныг, биче сеткилдиг болурун хевирлээр.

Школанын хөй-ниити ажылынга ак-сеткилдиг киржири. Эш-өөрү –биле эп-найыралдыг, дузааргак болуру. Сагылга-чурумга хамаарышкан мораль-этиктиг билиглерни сагып билиринге чаңчыктырар.

Төрээн чурту - Тывазынга, Россияга ынаа болгаш чоргааралы.. Ооң бойдузунга, дириг амытаннарынга, үнүштеринге, арга-арыыга, сагыш-човангыр, хумалалыг хамааралгазы болгаш сагыыр ужурлары.

Уругларга номну үнелеп, «Ном-билиглерниң үндезини» деп угаадыгны билиндирер. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, номга сонугалын бедидер. Номчулга-амыдыралдың бир кол негелдези кылдыр, номчуурунга чаңчыктырып, библиотека-биле харылзаазын быжыглааар.

Литературлуг номчулга «Бодун номчу» номнун тургузуу Башкыларның дилээ-биле ооренир ужуктернин чуруктуг данзызын чада бурузунун мурнунда киирген. «Ооренмээн ужуктеринин уннерин баш бурунгаар адап, ужуктернин хевирин танып алыры уругларның дурген, шын номчуурунга дузалаар чуве-дир» деп, башкылар чугаалап турар.

Номда состун слог-уннуг анализин кылырынга, уругнун аас чугаазын сайзырадырынга база номчулгага сонугалын оттуруп, боду номчуп ажылдаарынга ооренир хой янзы уткалыг созуглелдер бар. Бо номчулга номун ужук ооредилгезинден шала соннай эгелээр ужурунда, бирги чаданын ажык болгаш ажык эвес уннеринин ужуктерин болуктээн.

Бирги болук: а, о; л, м.

Ийиги болук: с, н.

Ушку болук: ы, у; ч, р.

Дортку болук: у, и.

Бешки болук: э (е).

Алдыгы болук: о; ш.

Бирги чадада ооренген ужуктеринин хире-шаа-биле тааржыр состерни чыып, домактар тургускан.

Ийиги чаданын (д-ден й-ге чедир) ужуктерин чангыстап кииргеш, ону быжыглаары-биле номчуур арыннарның санын ковудеткен.

Ушку (ъ, е, ё, ю, я), дортку (ь, ф, ц, щ) чадаларынын ужуктерин ийи болук кылдыр киирген.

Ужуглел соондагы уеде номчуур созуглелдерни тыва, орус чогаалчыларның база улустун аас чогаалындан, тыва чоннун бурунгу ужурларындан узундулерни киирген. Бижик ооредилгезинин ийиги чадазындан сонгаар состернин слогтары ководээш, чаа

номчуп ооренип чоруур кижинин номчуурунга бергедээшкиннерни таварыштырары чугаажок.

Ынчангаш дурген номчуп оорениринге чугле уннер каттыжышкынынга даяныры чугула.

Чижээ, ном-чук-чу-лар. Номчуп тура, номнун бодунга (чижекте коргускени ышкаш) хаалчак слогтун солгу унунун ужуун кады адавышаан номчуурун сумелеп турар.

Чамдыктары уттундуруп бар чыдар торел болук болгаш чингине тыва аттар база утказын тайылбырлаан чамдык состернин данзызын номнун солгу арнындан номчуур силер.

Бо ном мурнунда ундурулгезинден чараш апарган-дыр: чуруктары шупту оннуг, улуг болгаш тода, ужуктеринин хемчээли бичи кижилернин номчуурунга таарымчалыг. Башкынын онаалга даалгаларын бижиир. Ону схема-биле коргузер.

Тематиктиг план

№	Тема.	Шак
1	А-дан Ш-ка чедир ужуктер	6 ш
2	Д-дан й-га чедир ужуктер	6 ш
3	Әжеш ажык эвес ужуктер	6 ш
4	Созутлелдер болгаш тоолдар	15 ш
	Ниити шагы:	33шак

Календарь-тематиктиг план

№	Тема	Шагы	Эрттирер	
			План-биле	Эртти-гени
1	Бодун номчу деп ном-биле таныжылга	1ш	07.09	
2	Ажык уннер	1ш	14.09	
3	Ажык эвес уннер	1ш	21.09	
4	Ажык, ажык эвес уннер.	1ш	28.09	
5-6	Слог. Слогтап номчулга	2ш	05.10 12.10	
7-8	Ыткыр ажык эвес уннер д, б, в, г	2ш	19.10 26.10	
9-10	Дулей ажык эвес уннер т, к п, н, н	2ш	09.11 16.11	
11-12	Ыткыр ажык эвес уннер з, ж, й Тыва чемнер, байырлалдар	2ш	23.11 30.11	
13-14	Эжеш ажык эвес уннер	2ш	07.12 14.12	
15-16	Тывызыктар. Кадыг демдектиг состер	2ш	21.12 28.12	
17	Е, я, ё, ю ужуктуг состер	1ш	11.01	
18	Чымчак демдектиг состер Орус дылдан улегерлеп алган состер	1ш	18.01	
19	Комбу бижек. Шын адаайн С.Сурун-оол. Ээремчик	1ш	25.01	
20	Тоол .Анай. Дилги биле ыттар	1ш	01.02	
21	В.Бианки. Мыйышкак Санька Шай.	1ш	08.02	
22	Э.Кечил-оол. Огород. Кажар куштар	1ш	15.02	7

23	Хуулгаазын состер. Чаагай состер	1ш	29.02	
24	Т. Кызыл-оол.Орт. Ыттын эш дилеп чорааны	1ш	07.03	
25	Н.Куулар.Шынчы оннук Иви мыйызы канчаар тывылганыл?	1ш	14.03	
26	О. Сувакпит.Аяс. Хоптак сеткил	1ш	21.03	
27	Б.Чюдюк.хемчиим бажы Бай-ла Тайгам Бурунгу огбелернин амгы салгалга чагыглары	1ш	04.04	
28	М Кенин-Лопсан. Сут	1ш	11.05	
29	С. Сурун-оол. Ашактар чугаазы	1ш	18.04	
30	Бодаган. В. Бианки.Эник	1ш	25.04	
31	Ю. Кюнзегеш. Дуруяалар Теве-Даш	1ш	02.05	
32	Ю. Кюнзегеш. Менделелер Могейип каайн.	1ш	16.05	
33	Солун арын. Кым-дыр мен?	1ш	23.05	
		33 ш		